

تقریب پیش ازدارالتقریب درمصر



تقریر رسول جعفریان
عفو هیئت علمی دانشگاه تهران

بدون شک تشکیل دارالتقریب، بزرگ‌ترین اتفاق فکری - عملی است که در زمینه تقریب میان مسلمانان یا به اصطلاح مسئله وحدت شیعه و سنی در تاریخ مناسبات این دو گروه رخ داده است. طبعاً می‌شود گفت: منطقی‌ترین کار هم بوده است، اما اینکه تا چه اندازه موفقیت داشته، بحثی است که باید تاریخ نشان دهد.

تأسیس دارالتقریب ۱۹۴۸ / ۱۹۲۹ میلادی در مصر است، اما این حرکت بی مقدمه نبود. شاید مهم‌ترین مسئله این باشد که این حادثه در مصر اتفاق افتاده است. مصر این دوره دارای شرایط مناسب برای طرح بحث تقریب است.

دلیش روشنفکری خاصی است که در این سرزمین پدید آمده بود. مصر همواره یکی از بزرگ‌ترین تولیدکنندگان فکر در حوزه اسلامی بوده است. به‌طور خاص باید به نفوذ سید جمال و افکار وحدت‌طلبانه او که نشئت‌گرفته از فضای دنیای اسلام علیه غرب و به نفع عثمانی بود و همین طور شاگرد وی عبیده و تربیت‌شدگان مکتب او توجه داشت.

از زمینه‌های فکری مصر که بگذریم، طی چند دهه در اطراف سالی که تقریب تشکیل شد، چند اتفاق سیاسی مهم رخ داده بود. اول مسئله سقوط دولت عثمانی در یک پروسه طولانی بود که تقابل شرق اسلامی و غرب مسیحی را جدی کرده و همه مسلمانان را منعطف به همراهی با عثمانی کرده است. آنان را از اختلافی که سبب از بین بردن قدرت آن‌ها شود، پرهیز می‌داد. این امر وحدتی یک طرفه و تنها به نفع خلیفه عثمانی بود. اما شیعیان رضایت‌داده در عراق و ایران و هند، همراهی کردند. انگیزه سیاسی مهم‌ترین رکن آن وحدت است و افکار سید جمال هم در این باره سخت مؤثر است. عثمانی‌ها از این وضعیت بهره‌برداری کردند. دوم مسئله فلسطین بود که سال‌ها بود منازعه در آن ادامه داشت تا کشور اسرائیل درست شد و این هم صفحه‌ای از منازعه شرق و غرب بود. سوم مسئله پاکستان که هم پای انگلیسی‌ها در میان بود و هم هندوها. آن هم صورت دیگری از اختلاف بزرگی بود که کفار از آن بهره‌برداری می‌کردند و این زنگی است که هر وقت به وحدت نیاز هست، رده می‌شود.

اشاره شد که جدای از زمینه فکری ویژه و متفاوت مصر از دیگر بلاد عربی و همین‌طور چند حادثه سیاسی، تقریب به چند کنشگر جدی نیاز داشت. سید جمال و عبیده، زمینه‌افراهم‌ونسلی را باین مفهوم و بنیادهای آن آشنا کردند. در مرحله بعد، چند شیخ الازهر در این زمینه فعال شدند که معمولاً از محمد مصطفی المরাغی و شلتوت یاد می‌شود. باید به تأکید گفت هواخواهان وحدت در این دوره در مصر فراوان بوده است. درست‌است که دارالتقریب سال ۱۳۴۸ قمری تأسیس شد، اما ما چرا به سال‌ها پیش از آن بازمی‌گشت. اتفاقی که زمان ریاست المরাغی بر الازهر افتاد. کسی که زمان تأسیس دارالتقریب زنده نبود. مراغی میان سال‌های ۱۹۲۸ تا ۱۹۳۰ میلادی و سپس از ۱۹۳۵ تا زمان وفاتش شیخ دانشگاه الازهر، مهم‌ترین نهاد دینی مصر بلکه جهان اسلام، بود. وی شخصاً از جماعت سادات بود. سال‌ها شاگردی عبده را کرده بود و تحت تأثیر او قرار داشت.

● شیخ محمدتقی قمی و دارالتقریب
شخصیت مهم ایرانی که نامش با دارالتقریب قرین و نقش محوری در آن دارد، شیخ محمد تقی قمی است. او یکی از کلیدهای اصلی فتح باب دارالتقریب است و این زمان، که هنوز ۱۰ سال تا تشکیل دارالتقریب مانده، در مصر زندگی می‌کرده است. خودش می‌گوید سال ۱۹۳۹ بحث تقریب را با شیخ مراغی در میان گذاشته است. محمد تقی قمی می‌گوید: «بعد از شروع جنگ جهانی، به ایران برگشتم و پس از خاتمه جنگ دوباره به مصر رفتم و کار رانبدال کردم. با این تلاش بود که دارالتقریب در ۱۳۲۵ خورشیدی رسماً افتتاح شد». این زمان مراغی زنده نبود، چون اوسال ۱۹۴۶ میلادی در گذشته بود. شیخ محمد تقی قمی به‌روشنی از نقش مشایخ الازهر در حمایت از تقریب سخن گفته و اطلاعاتی به‌دست داده است.

بدون شک، حمایت دولت ایران از دارالتقریب، در مناسبات سیاسی ایران و مصر نقش اساسی داشته است، چیزی که در طول دهه بیست ادامه داشت و به دولت مصدق هم رسید. جالب است بدانیم «هیئت دولت دکتر مصدق در آستانه سفر رئیس دولت به قاهره، به‌رغم مشکلات مالی فراوان و محاصره اقتصادی ایران توسط دولت انگلیس، در جلسه چهارشنبه‌شب، ۲۲ آبان ۱۳۳۰، تصویب کرد» «مخارج دارالتقریب مصر در ۱۳۲۹ و ۱۳۳۰ از اعتبار دولت پرداخت شود.» (روزنامه اطلاعات، ۲۳ آبان ۱۳۳۰)

در آن زمان، تفکر اعتدالی در مصر حاکم بود و دانشمندان این کشور، به‌ندرت گرفتار افراط بودند. این وضعیت تا لایل تاریخی خاص خود را داشت. اما بیش از همه، غلبه فضاهای فکری جدید که هم‌زیستی بیشتر اقوام و طوایف را ترویج می‌کرد، تأثیر گذاشته بود.

اینکه ایران و مصر در این باره پیشگام شدند، پدیده شگفتی نیست و اینکه مثلاً ایران با سعودی نمی‌تواند چنین اتفاقی را داشته باشد، هم عجیب نیست. طبعاً در قرن گذشته، افکار سلفی روی مصر تأثیر گذاشت و وضعیت را به تدریج عوض کرد. سیاست عمومی هم مصر فقیر را به سمت سیاست‌های خصمانه علیه ایران کشاند. ما هم در این باره بی تأثیر نبودیم. با این همه، مصر، زیر بار سلفی‌ها و حتی اخوانی‌های تند نرفت.

ماجرای وحدت اسلامی در قم، توسط آیت‌ا...، بروجردی نیز به‌شدت حمایت می‌شد. مرحوم بروجردی، نمونه‌های زیادی در پیشینه علمای شیعه دارد، اما شرایط تاریخی که در این مقطع پدید آمد، کمک کرد تا پروسه تقریب با جدیت دنبال شود. تقریب در اندیشه ایشان، خاستگاه سید جمال و مانند او را نداشت، بلکه تجربه‌ای با دو منبع بود؛ یکی فهم دین بر اساس نظریات اصولی جدید در شیعه که از زمان وحید بهبهانی به این طرف حاکم شده بود و دیگری ضدیت با غلو بود که از مکتب اصفهان به ایشان رسیده بود. مشارکت جمع فراوانی از علمادار این پروژه، در مصر و ایران، به‌ویژه روحانیون دانشگاهی ایران، مانند مرحوم آیت ا... و اعظ‌زاده، سبب تولید شماری از آثار معتدل شیعه در مصر شد. بسیاری از دانشمندان مصری، مقالاتی در لزوم وحدت و ارائه تصویری معتدل از شیعه نوشتند، اما در ایران، بیش از همه، آقای واعظ‌زاده شیفته تقریب و دنبال‌کننده آن بود. آقای واعظ‌زاده، در این باره، متأثر از آیت‌ا...، بروجردی بود. در واقع، هیچ‌کس به اندازه او، ذوب شده در این بعد آیت‌ا...، بروجردی نبود، به‌طوری‌که برخی این رانمی‌توانستند تحمل کنند، چون فکر می‌کردند او از آقای بروجردی هم جلو زده است. پس از انقلاب با طرح مسئله وحدت شیعه و سنی و سپس، در آغازین سال‌های رهبری آیت‌ا... خامنه‌ای، ایشان پیشنهاد تأسیس دارالتقریب را در ایران داد که پذیرفته شد و خودش یازده سال آن را هدایت کرد. اومی کوشید تا در میان میراث اسلامی جست‌وجو کند و هر نشانی را از تقریب می‌یابد، مطرح کند.

گفت‌وگو با ۲ پژوهشگر به‌مناسبت سالروز تأسیس مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی

وحدت عزت آفرین

حسین!ا تقریب مذاهب اسلامی، رویکردی مبتنی بر تعامل و گفت‌وگوی علمی میان مذاهب اسلامی، با تکیه بر مشترکات دینی، در عین پایبندی به مبانی مذهبی است که با هدف هم‌زیستی مسالمت‌آمیز و احترام به دیدگاه‌های دیگر مذاهب اسلامی پیگیری می‌شود. در دوره‌هایی از تاریخ اسلام، تلاش‌هایی برای رفع مناقشات و درگیری‌های مذهبی از سوی حاکمان مسلمان انجام شده است. امیرالمؤمنین، علی ^(ع)، خود را حریص‌ترین شخص به وحدت امت اسلامی می‌دانستند که فرمودند: «پس بدان هیچ‌کس همانند من وجود ندارد که به وحدت اُمّت محمد صلی ا... علیه و آله و به انس گرفتن آنان به همدیگر، از من دلسوزتر باشد. من در این کار پاداش نیکو و سرانجام شایسته را از خدا می‌طلبم.»

در باره دوران حیات امام باقر و امام صادق ^(ع) به علت بهبود شرایط نسبی اوضاع سیاسی و رونق گرفتن فضای علم و دانش، زمینه‌های جدیدی در برقراری وحدت بین ائمه معصومین و فقهای عامه اهل سنت برقرار شد. به گونه‌ای که بسیاری از ائمه مذاهب اسلامی و فقهای بزرگ مذاهب اربعه از دروس علمی امام باقر ^(ع) و امام صادق ^(ع) استفاده و از علوم و معارف اهل بیت ^(ع) کسب فیض کرده بودند. تا آنجا که ابن عقده نام چهار هزار از فقیهان و محدثانی را که از امام صادق ^(ع) روایت کرده یا نزد ایشان تلمذ داشتند برشمرده است. در دوره معاصر نیز این رویه با تأسی به سیره پیامبر اکرم ^(ص) و اهل بیت ^(ع) ادامه پیدا کرد. به طور واضح یکی از شخصیت‌های مهمی که گام‌های عملی عمیقی در جهت وحدت میان شیعه و سنی برداشت، مرحوم آیت‌ا... بروجردی بود. شیخ محمدتقی قمی نیز با حمایت ایشان روند شکل‌گیری دارالتقریب را سرعت بخشید. محمدتقی قمی سال ۱۳۱۷ خورشیدی از ایران به مصر مهاجرت کرد و دارالتقریب بین‌المذاهب الاسلامیه را در قاهره تشکیل داد که مهم‌ترین اقدام در راه تقریب فرهنگی میان مسلمانان بود. محمدتقی قمی، خود به‌عنوان دبیرکل مادام‌العمر این جمعیت برگزیده شد.

شاید صدور فتوای شیخ شلتوت، عضو هیئت کبار العلمای حنفی و عضو دارالتقریب، در هفدهم ربیع‌الاول ۱۳۷۸ قمری، مبنی بر جواز پیروی از مذهب شیعه امامیه همانند چهار مذهب فقهی اهل سنت، بزرگ‌ترین اقدام عملی در راه تقریب محسوب می‌شد.

پس از انقلاب اسلامی نیز این مسیر با حمایت‌های رهبر معظم انقلاب ادامه پیدا کرد و ۱۹ مهر سال ۱۳۶۹ خورشیدی طی حکمی از سوی ایشان آیت‌ا... واعظ‌زاده خراسانی به‌عنوان نخستین دبیرکل مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی منصوب شدند. مرحوم واعظ‌زاده گام‌های عملی مهمی در مسیر تقریب بین مذاهب اسلامی برداشت و بسیار از علمای اهل سنت با ارتباط یا او توانستند ارتباط‌های علمی و مذهبی عمیقی با شیعیان ایجاد کنند. به مناسبت سالروز تأسیس این مجمع گفت‌وگویی با آیت‌ا... محمدابراهیم جناتی از دوستان مرحوم واعظ‌زاده و عضو حلقه اولیه این مجمع و دکتر عبدالکریم بی‌آزار شیرازی از فعالان تقریب مذاهب و دوستان مرحوم آیت‌ا... واعظ‌زاده خراسانی داشته‌ایم.

وحدت هدف، کثرت طریق

وقتی امام خمینی ^(ع) فرمودند: «باید وحدت، برادری و هماهنگی و همدلی رعایت شود»، در روزهای آخر عمر ایشان، آیت‌ا... العظمی خاتمه‌ای شروع به تأسیس مؤسسه مذاهب اسلامی (مجمع تقریب مذاهب) کردند. بعد ما را خواستند که شش نفر برای برگزاری دو جلسه در هر ماه، تعیین شود و در این جلسات، آرای مذاهب در مسائل مختلف بیان و بحث شود که در هر مسئله، شیعه، حنفی، مالکی، شافعی و حنبلی‌جه می‌گویند و نظریات این‌ها نه به‌صورت دعوا، بلکه با ادله بیان شود، برای آن‌ها هم دلیل دارند و مسئله‌دعوایی نیست، دروغ نیست، اصل‌آیه را هر دو قبول داریم، ولی در مقام استنباط آن‌ها یک طور و ما طور دیگری استنباط می‌کنیم و این‌ا ز روی عناد و دشمنی نیست به‌هر حال قرار شد در هر ماه دو بار این جلسات برگزار شود و بعد از سه یا چهار ماه که شش یا هفت جلسه تشکیل شد، مباحث جلسات جمع‌آوری و چاپ شود، بدون تعصب بحث علمی شود، این‌ها نوشته‌شد. ما یک جلسه برگزار کردیم که من، آیت‌ا... واعظ‌زاده خراسانی، آیت‌ا... تسخیری و یک نفر دیگر هم بودیم، دو نفر از اهل سنت هم حضور داشتند. به‌هر حال همان‌طور که آیت‌ا... العظمی خامنه‌ای دستور داده بودند، یک جلسه‌ای برگزار کردیم که اتفاقاً در ایام حج هم بود. نمی‌دانم شاید من را واردتر دیدند یا چه دلیلی داشت که ابتدا از بنده شروع شد. چون ایام حج بود گفتیم درباره وجوب حج از دیدگاه مذاهب بحث شود. ما این را عنوان کردیم، یادام است گفتیم که در اصل وجوب حج اشکالی وارد نیست و ما در همه مذاهب این را قبول داریم و جای بحث ندارد که به چه دلیل حج واجب است؟ آدمیم سر مسائلی که در آن اختلاف است و این اختلاف منشأ دشمنی نیست. شیعه فکر می‌کند آن‌ها به دلیل دشمنی، خلاف ما استنباط می‌کنند. آن‌ها خیال می‌کنند ما دشمنی می‌کنیم، خیر، هیچ دشمنی در کار نیست.

مرحوم آقای واعظ‌زاده خراسانی در واقع خیلی آدم منصفی بودند، ایشان مخالف نبودومی‌گفت که خوب است این جلسات را ادامه دهیم. هر کس یک موضوعی را معین کند و قبل از آن درباره موضوع مطالعه کند. مدتی گذشت و گفتند می‌خواهیم خارجی‌ها را به تهران دعوت کنیم و ما را یک سال مدام به تهران می‌کشیدند که امروز فلانی‌ها را دعوت

کردیم که این‌ها نوشته‌شد. ما یک جلسه برگزار کردیم که من، آیت‌ا... واعظ‌زاده خراسانی، آیت‌ا... تسخیری و یک نفر دیگر هم بودیم، دو نفر از اهل سنت هم حضور داشتند. به‌هر حال همان‌طور که آیت‌ا... العظمی خامنه‌ای دستور داده بودند، یک جلسه‌ای برگزار کردیم که اتفاقاً در ایام حج هم بود. نمی‌دانم شاید من را واردتر دیدند یا چه دلیلی داشت که ابتدا از بنده شروع شد. چون ایام حج بود گفتیم درباره وجوب حج از دیدگاه مذاهب بحث شود. ما این را عنوان کردیم، یادام است گفتیم که در اصل وجوب حج اشکالی وارد نیست و ما در همه مذاهب این را قبول داریم و جای بحث ندارد که به چه دلیل حج واجب است؟ آدمیم سر

مسائلی که در آن اختلاف است و این اختلاف منشأ دشمنی نیست. شیعه فکر می‌کند آن‌ها به دلیل دشمنی، خلاف ما استنباط می‌کنند. آن‌ها خیال می‌کنند ما دشمنی می‌کنیم، خیر، هیچ دشمنی در کار نیست.

مرحوم آقای واعظ‌زاده خراسانی در واقع خیلی آدم منصفی بودند، ایشان مخالف نبودومی‌گفت که خوب است این جلسات را ادامه دهیم. هر کس یک موضوعی را معین کند و قبل از آن درباره موضوع مطالعه کند. مدتی گذشت و گفتند می‌خواهیم خارجی‌ها را به تهران دعوت کنیم و ما را یک سال مدام به تهران می‌کشیدند که امروز فلانی‌ها را دعوت

آیت‌ا... محمدابراهیم جناتی

آیت ا... واعظ‌زاده خراسانی مایه آبروی شیعه‌بود

آیت ا... واعظ‌زاده به‌من گفتند که ایشان گفته‌اند این دانشگاه مذاهب اسلامی از اصل مجمع جهانی تقریب هم مهم‌تر است و برای آیت‌ا... واعظ‌زاده واقعاً این دانشگاه خیلی مهم بود و اهتمام بسیار زیادی ایشان به این دانشگاه مذاهب اسلامی داشتند.

مرحوم واعظ‌زاده همانند استاد خویش که روحیه تقریبی داشت، ملاقات‌های متعدد و تأثیرگذاری با شخصیت‌های مطرح جهانی داشت و معارف اهل بیت ^(ع) و مکتب تشیع را به نحو شایسته به جهانیان معرفی کرد.

در همایش‌های بین‌المللی داخلی و خارجی، پخته سخن می‌گفت و می‌دانست در کجا و چگونه باید صحبت کند. در مصر برای علمای اهل سنت درباره عصمت اهل بیت ^(ع) صحبت کرده بود تا جایی که مسئله عصمت را برای آن‌ها ثابت کرد و آن‌ها هم پذیرفتند.

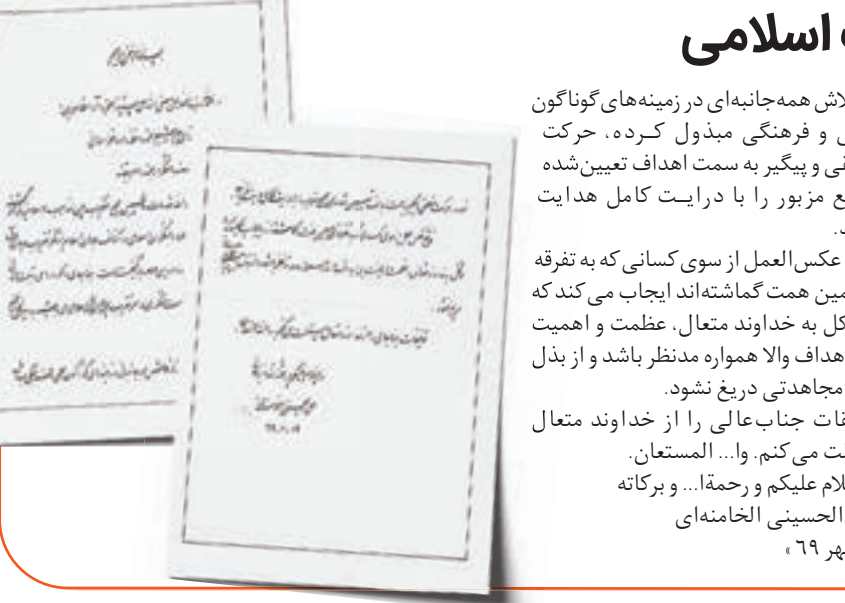
در بسیاری از نقاط جهان، وقتی قوت علمی مرحوم واعظ‌زاده را می‌دیدند تحت تأثیر قرار می‌گرفتند. ایشان در همه سفرهایش شیعه را با عظمت یاد می‌کرد و دفاع جانانه‌ای از شیعه داشت. هستند کسانی که بددفاع کردندشان، شیعه را لگدمال کرده است. می‌توان گفت مرحوم آیت ا... واعظ‌زاده خراسانی مایه آبروی شیعه بود.

در بحث تقریب معتقد بود نباید به دیگر مذاهب توهین کرد. باید حرف‌مان را با ادله برنیم؛ همان کاری که شیخ طوسی انجام داد، می‌گفت شافعی این را می‌گوید به این دلیل، حنفی این را می‌گوید به این دلیل، مالکی این را می‌گوید به این دلیل و امامیه هم این را می‌گوید به این دلیل، بنابراین چقدر کارهای شیخ طوسی اثر گذاشت.

مرحوم آیت‌ا... واعظ‌زاده می‌فرمود اینکه ما تلاش کنیم اهل سنت را شیعه‌کنیم کار غلطی است، چون آن‌ها هم تلاش می‌کنند که شیعیان را سنی کنند، یعنی مقابله به مثل می‌کنند!

نظیر آیت‌ا... واعظ‌زاده خراسانی زیاد بودند که به دلیل تبعیت نکردن از عوام، برخی آن‌ها را تکفیر کردند اما پشت سر آن‌ها نماز نخواندند، اما بعداً مقام بزرگی پیدا کردند و خدمت‌اشان آشکار شد. در هر حال ما باید در ارزیابی عملکرد دیگران عدالت و انصاف داشته باشیم.

دکتر عبدالکریم بی‌آزار شیرازی



آیت‌ا... واعظ‌زاده خراسانی در کنار شیخ محمدالفحام، رئیس دانشگاه الازهر مصر

مرحوم آیت ا... واعظ‌زاده، یک عمر در راه علم، قرآن و وحدت اسلامی، تلاش فراوان و بی‌وقفه‌ای کردند. همان‌طور که رهبر معظم انقلاب در پیامی که به مناسبت رحلت مرحوم واعظ‌زاده مرقوم داشتند که: «مرحوم واعظ‌زاده به معنای واقعی عالمی فرزانه و روشن‌بین بود، و پیام ایشان گویای این مطلب است. روشن‌بینی ایشان هم در حوزه علم بود و هم در حوزه عمل.

زمانی آیت‌ا... بروجردی ^(ع) برای استاد شیخ محمود شلتوت (شیخ وقت الازهر)، «تفسیر مجمع البیان» - که از مهم‌ترین تفاسیر قرآن کریم شیعی است- را فرستاد و شیخ الازهر بعد از مطالعه، آن را بهترین تفسیر جهان اسلام معرفی کرد و دستور چاپ آن را داد و چند نفر از علمای بزرگ الازهر هم پاورقی نوشتند، مرحوم آیت‌ا... واعظ‌زاده این تفسیر را در ایران تجدید چاپ کرد و این خدمت بسیار بزرگی بود، چون مردم از این تفسیر اطلاعی نداشتند.

ایشان تمام مجله «رساله الإسلام» - وابسته به دارالتقریب مذاهب الاسلامی قاهره- را که بسیاری از جلدهایش موجود نبود، با زحمت فراوان جمع‌آوری کرد و به چاپ رساند. سخنرانی‌های قبل از خطبه‌های نماز جمعه تهران که بسیار حائز اهمیت بود و مقالات تاریخی که درباره اهل بیت ^(ع) نگاشتند هرگز از یاد نمی‌رود.

یکی از فعالیت‌های ماندگار مرحوم آیت ا... واعظ‌زاده راه‌اندازی دانشگاه مذاهب اسلامی است و اکنون دانشگاه یک تقریب عملی و آثار و برکات فراوانی داشته است که در آینده‌ای نه‌چندان دور، شکوفا خواهد شد.

وقتی که مجمع جهانی تقریب به امر رهبر معظم انقلاب تأسیس شد، به ایشان پیشنهادی داده شد که دانشگاه مذاهب اسلامی را که قرار بود بسازند زیر نظر مجمع جهانی تقریب باشد.

آیت ا... واعظ‌زاده مقدمات تأسیس این دانشگاه را فراهم کردند، برای تدوین سرفصل‌های دروس این دانشگاه واقعاً ایشان زحمات فراوانی کشیدند تا آن احاطه علمی فراوانی که داشتند و این دانشگاه را در واقع ایشان تأسیس کردند. وقتی که آیت‌ا...

واعظ‌زاده، گزارشی از این دانشگاه به رهبر معظم انقلاب دادند، انقلاب دادند،

که تلاش همه‌جانبه‌ای در زمینه‌های گوناگون علمی و فرهنگی مبذول کرده، حرکت منطقی و پیگیر به سمت اهداف تعیین‌شده منجم مزبور را با درایت کامل هدایت کنید.

توقع عکس‌العمل از سوی کسانی که به تفرقه مسلمین همت گماشته‌اند ایجاب می‌کند که با توفک به خداوند متعال، عظمت و اهمیت این اهل‌کالا و اله همواره مدنظر باشد و از بذل هیچ مجاهدتی دریغ نشود.

توفیقات جناب‌عالی را از خداوند متعال مسئلت می‌کنم. و ا... المستعان.

والسلام علیکم ورحمة... و برکاته

علی الحسینی الخامنه‌ای

۱۹ مهر ۶۹،